

в історії та політиці / Одеський національний політехнічний університет. — Одеса, 2011.

12. Діденко Ю. В. Народний Рух України у створенні передумов та визначенні головних напрямків державотворення в Україні // Народний Рух України: місце в історії та політиці / Одеський національний політехнічний університет. — Одеса, 2011.

Анотації

Zachariya S. P. Role of informal Ukrainian organizations of 1980-th years in the establishment of the Narodny Rukh for perestroika.

Стаття посвячена неформальним організаціям, которые действовали во второй половине 1980-х годов в Украине. Целью является анализ деятельности неформальных организаций «интеллигенции» в борьбе за провозглашение независимости Украины.

Zachariya S. R. The role of informal Ukrainian organizations of the 1980-th to the establishment of the Narodny Rukh of Ukraine for perestroika.

Article is dedicated to informal organizations that operated in the second half of the 1980th in Ukraine. The aim of the article is to analyze the activities of informal organizations of «intelligentsia» in the struggle for independence of Ukraine.

Г. Л. Звонкова

ПІВДЕННИЙ НАУКОВИЙ ЦЕНТР АН УРСР: КОРОТКИЙ ІСТОРИЧНИЙ НАРИС

Ключові слова: *інститут, наука, науковий центр, вчений, регіон, дослідження, експеримент.*

Ключевые слова: *институт, наука, научный центр, ученый, регион, исследование, эксперимент.*

Key words: *institute, science, scientific center, scientist, region, investigation, experiment.*

У 1971 р. постановою ЦК Компартії України і Ради Міністрів УРСР було створено п'ять наукових центрів (НЦ) Академії наук Української РСР: Харківський (у 1981 р. перейменованний на Північно-Східний), Донецький, Дніпропетровський, Південний (у м. Одесі) та Західний (у м. Львові), а згодом і шостий — у м. Києві. Науковими центрами передбачалось в короткі строки розробити і реалізувати програми, спрямовані

на досягнення економічних і соціальних результатів. Оскільки такі структури управління наукою передбачали певні зміни в соціально-економічних відносинах суспільства, поряд з вивченням економічних наслідків, наукові центри почали займатись вивченням і соціальних аспектів їх ефективності. Науково-технічні програми регіонів мали відрізнитись високими техніко-економічними характеристиками, наприклад такими, як: продуктивність праці, питома витрата матеріалів, споживання енергоресурсів тощо [1, с. 130].

НЦ на середину 1980-х рр. нараховували 56 самостійних наукових установ, відділень і філіалів інститутів АН УРСР і свій вплив розповсюджували на науково-дослідні і проектно-конструкторські установи різних міністерств і відомств, 112 вищих навчальних закладів. Тут працювало понад 2,6 тис. докторів і 30 тис. кандидатів наук [2, с. 16].

Найявні праці дослідників не висвітлили багатогранну діяльність регіональних наукових центрів та їх структурних складових — інститутів АН УРСР [2–6].

Мета нашого дослідження — на основі джерельних даних показати, що історія і діяльність згаданих двох установ, як і Південного наукового центру АН УРСР в цілому, слід вивчати значно раніше прийнятої у 1971 р. спільної партійно-урядової постанови. Крім того, виявити основні напрями досліджень двох найбільш великих академічних установ Південного НЦ — Інституту біології південних морів ім. О. О. Ковалевського і Морського гідрофізичного інституту.

Для забезпечення керівництва у НЦ Президія АН УРСР у 1971 р. звернулася з проханням до Ради Міністрів УРСР дозволити обрати до складу Південного НЦ одного акад. і 6 чл.-кор. АН УРСР. Відповідно до постанови уряду Української РСР акад. АН УРСР було обрано М. С. Полуєктова; чл.-кор.: Ю. Г. Алєєва, О. В. Богатського, Г. М. Земськова, В. А. Назаренка, В. С. Мартиновського і Г. В. Троїцького [7, ф. Р-2, оп. 13, спр. 5707, арк. 66].

Інститут біології південних морів імені О. О. Ковалевського був створений в 1963 р. на базі Севастопольської біологічної станції, заснованої за ініціативою М. М. Миклухо-Маклая в 1871 р. Інститут носить ім'я О. О. Ковалевського, який був його першим директором. Основними науковими напрямками

діяльності інституту були: біорізноманіття екосистем Світового океану; комплексні дослідження структури і функціонування морських екосистем та їхніх компонентів; вивчення антропогенного впливу на морські екосистеми з метою створення наукових основ моніторингу і прогнозування їхнього стану; розробка нових інформаційних технологій і систем накопичення, обробки й аналізу даних, а також підвищення наукових знань у галузі біології та екології моря; створення наукових основ біотехнології, раціональної експлуатації й охорони живих ресурсів моря [8, ф1, оп.32, спр. 841, арк. 147; 9, с.3].

Головне завдання Інституту біології південних морів ім. О. О. Ковалевського — поставити на наукову основу рибний промисел Радянського Союзу; створити ефективні засоби боротьби з забрудненнями, особливо відчутними у внутрішніх морях, що мають найбільшу цінність як регіони перспективного розвитку інтенсивних морських господарств різного профілю; виявити перешкоди для використання водного середовища, а також обґрунтувати заходи по їх усуненню. В Інституті в цьому напрямі було накопичено певного досвіду. У 1968 р. групою вчених-дослідників інституту була запропонована схема розрахунку середньорічних течій океану по заданих полях щільності і вітру з урахуванням нелінійних членів і ефектом бокового обміну; складені карти течій для поверхні різних глибин океану; виконано численні експерименти по дослідженню зміни поля щільності за часом; з'ясовано, що час установки поля щільності порядку двох років (такі розрахунки в Радянському Союзі проведені вперше). Було визначено значення горизонтальних і вертикальних швидкостей течій, а також характеристики рівневої поверхні Карибського моря, які показали важливу роль бароклінності і динаміки стаціонарних течій. У цей же період в Морському гідрофізичному інституті продовжувались дослідження гідрогеологічних і гідрохімічних полів океану. Побудовані поля щільності для Атлантичного океану за експедиційними спостереженнями; отримані величини біохімічного споживання кисню, які дозволили висловити думку про швидкість хімічних процесів в океанах [8, с. 55].

Академіками наук УРСР А. Г. Колесніковим, В. І. Беляєвим, А. Н. Парамоновим та ін. було розроблено і випробувано в морських умовах гідрологічний зонд «Исток-2»; виконано

технічний проект пристрою синхронізації і зв'язку на борту науково-дослідного судна; закінчено виготовлення телеметричного батитермоксиметра; завершені конструкторські і механічні роботи по апаратурі бортового пристрою телеметричного глибоководного РН-метра. З метою ехолотного проміру морських глибин і обробки отриманих даних розроблені принципові електричні схеми перетворювачів у двоїчний код інформації з датчиків глибини, курсу і швидкості. Були створені макетні зразки блоків перетворювачів, комутації і виходу на перфострічці даних глибини, звуку і пройденого шляху. Розроблена конструкторська документація макета позиційного самописця. Визначена принципова можливість вибору глибин, відповідних значенням стандартних ізобат безпосередньо в процесі вимірювання [8, с. 56–57].

У 1969 р. вченими інституту розпочато і у 1972 р. завершено ряд крупних наукових тем, що мають велике народногосподарське значення, зокрема: «Продуктивність біологічних систем у південних морях»; «Біологічна продуктивність тропічної Атлантики» та ін. Дві названі роботи виконані згідно з міжнародною програмою «Еквалант». Праця «Темпи відтворення кормової бази планктоноїдних риб Чорного моря» дала можливість обґрунтувати можливий рівень рибопродуктивності Чорного моря. Виконувались важливі роботи в галузі технічної гідробіології. Удосконалювався склад протиобростаючих покриттів для кораблів і підводних суден, вивчався локаційний апарат дельфінів. Оригінальним і важливим стало дослідження нектону як особливого еколого-морфологічного типу тварин водного середовища. Протягом 1969–1972 рр. було здійснено 8 експедицій у Середземному морі, 20 експедицій в Атлантичний, Тихий та Індійський океани на суднах УРСР і СРСР. Матеріали досліджень узагальнено у 21 монографії, 21 збірнику наукових праць. Захищено 6 докторських і 35 кандидатських дисертацій [9, с. 3–4].

У 1972 р. в інституті було завершено обробку мікробіологічних матеріалів, зібраних під час 3-го рейсу науково-дослідного судна «Академік Вернадський» в Карибському морі і Атлантичному океані. Описано 4 види таксона азотофіксуєчих геретотрофних мікрорганізмів, у тому числі новий для науки вид спірітли. Завершена обробка зібраних матеріалів по вивчен-

ню біофізичних характеристик ряду масових біоломінесцентів екваторіальної частини Атлантичного океану в 2-му рейсі науково-дослідного судна «Михайло Ломоносов». Проведено видове визначення культур нафтоокислюючих мікроорганізмів, виділених у Північному і Балтійському морях. У Балтійському морі виділено 42 культури нафтоокислювальних мікроорганізмів, які віднесені до 17 видів. У Північному морі виділено і визначено 15 культур таких організмів, які віднесено до 6 родів і 13 видів [7, ф. Р-2, оп.13, спр. 6613, арк. 10; 9, с. 4].

Науковими співробітниками інституту досліджено водообмін через Босфорську і Туніську протоки та вплив цього процесу на склад і розподіл фіто- і зоопланктону та їх продукцію; отримано дані по зміні кількості ікри і личинок азовської хамси; поставлено досліди по виживанню її личинок в екстремальних умовах і в басейнах з природними планктонами; вивчено морфологічну мінливість ембріонів і личинок хамси в процесі розвитку [7, ф. Р-2, оп.13, спр. 6613, арк. 122].

За технічним проектом, складеним на основі рекомендацій інституту, була споруджена глибоководна система для випуску стічних вод у районі Ялти. Передано для промислового проектування наукову документацію викиду в Чорне море стоків одного з місцевих заводів. З самого початку роботи інституту тут відчутними стали і недоліки — проявилась недостатня увага дослідженням підвищення продуктивності, раціонального використання ресурсів і поліпшення санітарного стану Чорного і Азовського морів, налагодження зв'язків із спорідненими організаціями для розв'язання цих питань [9, с. 4].

Великий обсяг науково-дослідних робіт у Південному НЦ було проведено вченими Морського гідрофізичного інституту. Інститут був створений у 1929 р. за ініціативи ученого-океанолога акад. В. В. Шулейкіна на Південному березі Криму в селищі Кацівелі. Спочатку це була Чорноморська гідрофізична станція для проведення комплексних досліджень процесів у прибережній зоні моря. У 1948 р на базі цієї станції і Морської гідрофізичної лабораторії (раніше відділ Інституту теоретичної геофізики АН СРСР) в Москві був створений Морський гідрофізичний інститут (МГІ) АН СРСР. Перші наукові досягнення інституту були пов'язані з дослідженнями теплових явищ в океані, теплової взаємодії між океанами, атмосферою і матери-

ками, впливу Світового океану на клімат і погоду. Безпосередні спостереження штормових хвиль на Чорноморській гідрофізичній станції та їх моделювання в штормовому басейні заклали фізичні основи теорії морського хвилювання. У серпні 1961 р. МГІ був переданий в систему Академії наук УРСР, а в 1963 р. перебазований в Севастополь [10, naukaodessa@ukr.net].

У 1970 р. відповідно до спільних планів НДР вченими Морського гідрофізичного інституту та Інституту біології південних морів АН УРСР було проведено експериментальні та теоретичні дослідження течії Ломоносова та системи суміжних течій Тропічної Атлантики [7, ф. Р-2, оп.13, спр. 5707, арк. 92].

У 1972 р. вчені Морського гідрофізичного інституту продовжували дослідження Світового океану, спрямовані на забезпечення безпеки мореплавства, розробляли рекомендації по раціональному використанню його ресурсів. Проведено аналітичний і кількісний аналіз внутрішніх хвиль, які виникають в океані під впливом періодичних природних збурень. Створено і випробувано комплекс апаратури для спільного дослідження просторово-часових характеристик поля температури води, швидкості потоку, показника послабленого напрямку світла. Під час 5-го рейсу науково-дослідного судна «Академік В. І. Вернадський» були проведені дослідження гідрологічних полів за допомогою гідрологічного комплексу «Исток-3», проведені комплексні виміри рельєфу дна і гравітаційного поля на чотирьох полігонах Індійського і Атлантичного океанів, а також по маршруту плавання. Виконані камеральні обробки матеріалів спостережень. Результати були передані в Центральне картовиробництво СРСР [7, ф. Р-2, оп.13, спр. 6613, арк. 6].

Було виконано великий обсяг експериментальних досліджень турбулентності і структури фізичних полів океану з різних перетворювань властивостей — тимчасових масштабів у Тихому, Індійському і Атлантичному океанах. Досліджена статистична структура поля швидкості звуку шляхом автоматизованого вимірювального комплексу [7, ф. Р-2, оп. 13, спр. 6613, арк. 6].

Під час 26-го рейсу науково-дослідного судна «Михайло Ломоносов» вченими інституту було проведено дослідження рельєфу дна для напруженого геомагнітного поля для Атлантичного океану. Здійснено комплексну зйомку рельєфу дна і гравітаційного поля під час чорноморського рейсу науково-дослідного

судна «Академік В. І. Вернадський». Проведено прорахунок матриць по рельєфу дна і магнітному полю Карибського регіону для розрахунку ізотопічної рівноваги земної кори. Досліджено процеси сорбції урану з морської води на чистих смолах та їх сумішах. Розроблено і виготовлено укрупнену установку для витягу урану з морської води і проведено її натурні дослідження в експедиції 26-го рейсу науково-дослідного судна «Михайло Ломоносов» [7, ф. Р-2, оп. 13, спр. 6613, арк. 117].

Протягом 1980-х рр. Морським гідрофізичним інститутом було проведено широкий спектр спільних досліджень з науково-дослідними інститутами і організаціями зарубіжних країн як шляхом проведення експедиційних досліджень, так і відрядження за кордон радянських вчених і прийому вчених і спеціалістів з-за кордону. Беручи участь у багатосторонньому науковому співробітництві соціалістичних країн по програмі «Інтеркосмос», вчені інституту вели роботи в галузі дистанційного зондування. На базі інституту, який виконував роль керівника, тут у 1983–1985 рр. були здійснені багаторівневі міжнародні експерименти «Чорне море — Інтеркосмос». Це дало можливість відпрацювати методики контролю за станом чорноморського басейну за допомогою штучного супутника Землі, літака-лабораторії і науково-дослідних суден та океанографічної платформи. Під час виконання цих робіт було організовано ряд заходів, де взяли участь близько 40 вчених соціалістичних країн. Відповідно до міжнародної Радянсько-Гвінейської угоди від серпня 1973 р. у столиці Гвінейської республіки м. Конакрі було розпочато будівництво і у 1983 р. введено до експлуатації науково-дослідний центр по океанографії, геліофізиці та випробуванням конструкційних матеріалів в умовах тропічного клімату. У 1986 р. в науково-дослідному центрі м. Конакрі працювало близько 60 радянських спеціалістів — представників різних міністерств та відомств Радянського Союзу. Роль головної організації по забезпеченню його роботи, а також підготовки гвінейських спеціалістів була покладена на Академію наук УРСР в особі Морського гідрофізичного інституту [7, ф.Р-2, оп.15, спр.116, т.1, арк.64–65].

До згаданого про Морський гідрофізичний інститут варто додати, що він був затверджений головною організацією в Радянському Союзі по виконанню ряду завдань науково-технічної

програми «Світовий океан» Державного комітету науки і техніки, Держплану СРСР і АН СРСР. У рамках цих завдань інститут проводив експедиційні дослідження на науково-дослідних судах в різних районах Світового океану, включаючи зони зарубіжних країн. У цих експедиціях щорічно брали участь близько 300 співробітників АН СРСР і АН союзних республік. Інститут здійснював планування і організацію науково-технічного співробітництва на період експедицій, обробку отриманих матеріалів та їх передачу за кордон, підготовку наукових звітів, а також підбір наукових співробітників і оформлення виїзних віз [7, ф. Р-2, оп.15, спр.116, т.1, арк. 65].

Таким чином, в Інституті біології південних морів імені О. О. Ковалевського і Морському гідрофізичному інституті був накопичений певний досвід наукових дослідів щодо народного господарства. Це відбувалося ще до офіційно прийнятої постанови про створення Південного наукового центру Академії наук Української РСР.

Джерела та література

1. Бесов Л. М. Управління науково-технічним розвитком промисловості України у 70–80-ті роки: Уроки історії: Дис. ... д-ра іст. наук: 07.00.07 / Л. М. Бесов. — К., 1999. — 396 с.
2. Научные центры Академии наук Украинской ССР (опыт и перспективы) / Добров Г. М., Марущак В. Т., Байдаков В. В. и др. — К.: Наук. думка, 1986. — 208 с.
3. Академия наук Украинской ССР / В. Е. Тонкаль, В. М. Пелых, Б. С. Стогний. — К., 1980. — 433 с.
4. Академия наук Украинской ССР: История и современность / [А. П. Шпак, В. П. Цемко, В. Д. Ровиков та ін.]. — К., 1990. — 395 с.
5. Історія Академії наук України. 1918–1993 / [В. Матвеева, Є. Г. Циганкова, О. К. Янковська та ін.]; гол. ред. Б. Є. Патон. — К., 1994. — 318 с.
6. Історія Національної академії наук України в суспільно-політичному контексті. 1918–1998 / [С. В. Кульчицький, Ю. В. Павленко, С. П. Руда, Ю. О. Храмов]. — К., 2000. — 527 с.
7. Центральний державний архів вищих органів влади України.
8. Про діяльність Інституту біології південних морів ім. О. О. Ковалевського // Вісник Академії наук УРСР. — 1973. — № 10 — С. 3–4.
9. Отчет о деятельности Академии наук Украинской ССР в 1968 году. — К.: Наукова думка, 1969. — 238 с.
10. naukaodessa@ukr.net.
11. www.ibss.org.ua.

Анотації

Звонкова Г. Л. Южный научный центр АН УССР: краткий исторический очерк.

Показано структуру и основные направления исследований Южного научного центра АН Украинской ССР с начала его деятельности.

Zvonkova G. L. The Ukraine south scientific center of USSR Academy of Science: short historical essay.

A structure and basic directions of researches of the South scientific center of USSR Academy of Science from the beginning of its activity is shown.

В. І. Ільницький

СТРУКТУРА ДРОГОБИЦЬКОЇ ОКРУГИ ОУН (1945–1952)

Ключові слова: ОУН, УПА, Дрогобицька область, структура, округа, надрайон, провід, референтура.

Ключевые слова: ОУН, УПА, Дрогобычская область, структура, окрестности, надрайон, провод, референтура.

Key words: OUN, UPA, Drohobych area, structure, county, nadrayon, wire, referantura.

Дослідження структури Дрогобицької округи ОУН є важливою науковою проблемою. Адже від повноцінного розкриття цього питання залежить вирішення іншої проблеми — діяльності округи. Вивчення структури також дозволяє простежити масштаби функціонування та організаційні зв'язки між окремими ланками. Частково це питання розглядалося в узагальнюючих працях, зокрема, у дослідженнях Д. Веденеєва і Г. Биструхіна [1], А. Кентія [2; 3], Ю. Киричука [4], А. Русначенка [5]. Значно ретельніше проблему адміністративного поділу та організаційного устрою вивчав П. Содоль [6; 7]. Декілька праць, присвячених питанням структурного поділу, опублікував історик Володимир Мороз [8]. Дослідники у загальних рисах показували структуру на всіх теренах загалом або окремих ланок. Однак спеціального дослідження, присвяченого структурі підпілля Дрогобицької округи немає. Тому метою статті є висвітлити структуру Дрогобицької округи ОУН у 1945–1952 рр.